

فلسفه ذات‌گرایی برای فلسفه علوم

ابراهیم دادجو^۱

چکیده

«تمدن نوین اسلامی»، از جمله اموری است که به «الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» وابسته است و الگو نیز از جمله اموری است که به «علوم انسانی اسلامی» وابسته است. وابستگی این سه به یکدیگر، حکایت از آن دارد که تبیین این سه، به «نظریه واحدی» وابسته است. اندیشمندان عمدتاً تحت تأثیر یکی از سه جریان شناخته‌شده ظاهرگرایی متقدمین و غیرواقع‌گرایی معاصر و واقع‌گرایی سنتی هستند. فلسفه‌های معاصر ایران بر بنیاد قراردادگرایی و ضد ذات‌گرایی، قرار گرفته‌اند. واژه پارادایم، در چارچوب قراردادگرایی به وجود آمده است؛ یعنی این، من هستیم که می‌گوییم واقعیت چگونه است؛ پس، از پارادایم خود سخن می‌گوییم.

با دو مدل تفکر مواجهیم؛ یکی، تفکر فلسفه اسلامی که قائل به پارادایم نیست و قائل به شناخت واقعیت است و دیگری، تفکر بعد از نیوتن که معتقد است ما نسبت به واقعیت شناخت پیدا نمی‌کنیم؛ بلکه قرارداد ما، معرفت ما به اشیاء است. در سال‌های اخیر و بعد از فیزیک کوانتوم، دو نوع تفکر پدید آمد؛ یکی، مکتب کپنهاگی است که تحت تأثیر همان قراردادگرایی هستند؛ دوم، مکتب ذات‌گرایی جدید است. مباحث ذات‌گرایی و واقعیت‌گرایی معاصر متعلق به ۴۰ سال اخیر است. فلسفه اسلامی، اگر این جریان دوم را دنبال کند، می‌تواند خود را به‌روز کند و فقدان پویایی خود را با این مباحث جبران کند؛ به این نحو که ذخیره علمی مباحث معاصر را دریافت کند و تحلیل کند سپس بر اساس رئالیسم قوی خود، نقد و بازسازی کند. در مکتب ذات‌گرایی، مسائل نه بر بنیاد پارادایم، بلکه بر بنیاد واقع هستند. بر اساس این نظریه، کتاب قرآن کریم از سویی، «تبیاناً لکل شیء» و از سوی دیگر، «هدی للمتقین» معرفی شده است. از این روی، جامعه اسلامی، امور تجربی را از راه علوم تجربی، امور عقلی را از راه علوم عقلی و امور نقلی را از راه علوم نقلی به دست می‌آورد. اسلامی بودن علوم تجربی به معنای مورد تأیید بودن، اسلامی بودن علوم عقلی به معنای مورد تأیید و تهذیب بودن و اسلامی بودن علوم نقلی به معنای تأسیسی بودن آن‌ها است. برخی از اندیشمندان جامعه کنونی، برداشت‌های ذات‌گرایانه قدیم را با برداشت‌های ضدذات‌گرایانه جدید تلفیق کرده‌اند و بحث‌های معرفت‌شناسانه را به کل‌گرایی کشانده‌اند. مشکل در جامعه امروز این است که نسبت دین را با دیگر علوم تشخیص نمی‌دهیم و به همین دلیل، علوم یادشده به حال خود رها شده و به غایت‌های مدنظر نرسیده‌اند.

واژگان کلیدی: فلسفه ذات‌گرایی جدید، فلسفه علم، فلسفه اسلامی، علم اصول.

^۱ عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.